

ГРУДНИЦЬКА С. М.
РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ:
ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведено аналіз теорій правосуб'єктності, обґрунтовано господарсько-правову трактовку комбінаційної (компромісної) теорії правосуб'єктності.

Ключові слова: господарське право, господарська правосуб'єктність, правосуб'єктність, теорії правосуб'єктності, комбінаційна (компромісна) теорія правосуб'єктності.

Проведен анализ теорий правосубъектности, обоснована хозяйственно-правовая трактовка комбинационной (компромиссной) теории правосубъектности.

Ключевые слова: хозяйственное право, хозяйственная правосубъектность, правосубъектность, теории правосубъектности, комбинационная (компромиссная) теория правосубъектности.

The analysis of theories of right for a subject is conducted, economic legal interpretation of petticoat (compromise) theory of right for a subject is grounded.

Keywords: economic right, economic right subject, right subject, theories right subject, petticoat (compromise) theory right subject.

Римське право, як відомо, не оперувало поняттям правосуб'єктності, воно не розрізняло категорій правоздатності і дієздатності і оперувало єдиним поняттям правоздатності (caput). Дійсний відрив правоздатності від дієздатності відбувся в епоху буржуазних революцій, коли з метою усунення феодальних, станових і інших відмінностей між членами громадянського суспільства був проголошений принцип рівної правоздатності. Правоздатність була визначена як здатність особи бути носієм прав і обов'язків. Вона виникає з народженням людини і припиняється із смертю, існує незалежно від здатності людини розуміти значення своїх дій. Носій прав і обов'язків не міг бути річчю. Тим самим не могло бути і права власності на людину, що виключало кріпосний стан і рабство [1]. Тоді і зародилася проблема правосуб'єктності, що викликала гострі спори впродовж XIX століття. Її дискусійність зберігається і понині.

Теорії правосуб'єктності в систематизованому вигляді викладалися, зокрема, в роботах С. Н. Братуся [2], аналізувалися в роботах А. В. Бенедиктова [3]. Численні проблеми правосуб'єктності широко аналізуються в роботах сучасних авторів - В. К. Мамутова [4-6], В. В. Лаптева [7-9], А. Е. Пилецького [10] тощо. Проте спеціальний аналіз існуючих теорій правосуб'єктності на предмет їх відповідності сучасним потребам господарсько-правового регулювання не проводився.

Метою цієї статті є аналіз теорій правосуб'єктності і їх оцінка на предмет адекватності сучасним господарсько-правовим реаліям і практичним потребам, визначення особливостей господарської правосуб'єктності.

Оскільки здатність громадянина своїми діями здійснювати прав і обов'язки виникає пізніше за правоздатність, вона може бути обмежена в установленому порядку і т.д., виникла необхідність відособлення окремої категорії - дієздатності [11, с. 114]. Дієздатність як родове поняття включила правочиноздатність і деліктоздатність, відмінність між якими відповідає розмежуванню між правочином і недозволеною дією [1, с. 251]. Тим самим було започатковано спори, кого слід визнавати суб'єктом прав - правоздатну і дієздатну людину (пануюча думка в першій половині XIX ст.) або для визнання суб'єктом прав достатньо правоздатності (друга половина XIX ст.). У взаємозв'язку розвивалися і уявлення про суть юридичної особи і колективних суб'єктів права - чи є вони фіктивними суб'єктами права або соціальними спільнотами, які, як і людина, володіють природною правоздатністю, а значить, і реальною, а не фіктивною правосуб'єктністю. Поняття правосуб'єктності було предметом гострих розбіжностей впродовж всього XIX століття. Споры, зокрема, викликало питання про співвідношення волі і інтересу в суб'єктивному праві.

Вольова теорія правосуб'єктності (теорія волі) - Савіньї (перша половина XIX ст.), Гельдер (кінець XIX ст. - поч. XX ст.) - ґрунтується на уявленні про суб'єкта права як волєздатної особи [2, с. 22]. Савіньї писав: «Правовий стан представляється нам перш за все як належна окремій особі

влада: область, в якій панує її воля і притому панує з нашої згоди. Цю владу ми називаємо правом цієї особи, що рівнозначне з правомочністю. Деякі називають його правом в суб'єктивному сенсі» (Savigny. System des heutigen Romischen Rechts, I Bd, 1840, S.7) [3, с. 36].

Тим самим суб'єктом права визнавалася тільки дієздатна людина. За словами Віндшейда, послідовника Савінії, тільки людина є особою, бо тільки людина має волю. Логічним висновком з цієї посилки є фікційна теорія юридичної особи, обґрунтована Савінії, та розповсюдження теорії фікції на волездатних (недієздатних) або обмежено дієздатних громадян, здійснене за наслідками гострих дискусій в кінці XIX ст. Бірлінгом [2, с. 23].

Вольова теорія правосуб'єктності панувала в науці до Ієрінга. Ієрінг в теорії інтересу (друга половина XIX ст.) дав трактування суб'єкта прав як носія інтересу, а суб'єктивного права як юридично захищеного інтересу. Суб'єкт прав, згідно цієї теорії - не вольовий суб'єкт, а суб'єкт користування, тому недієздатні особи також суб'єкти прав. (Ihering. Geist des romischen Rechts, drittel Teil, erste Abteilung, Leipzig, 1888. - С. 326, 328.). Як відзначав Дювернуа, «зовсім немає необхідності, щоб кожен окремий правовласник був волездатний, розумний тощо» (И. Л. Дювернуа. Чтения по гражданскому праву. Т. 1. Введение и часть общая. - Вып. 2. - Изд-е 3-е. 1898. - С. 270) [2, с. 22-24, 26].

Удар, нанесений Ієрінгом теорії волі, був такий сильний, що рішення переважання надалі отримали т.з. «комбінаційні теорії», що об'єднували в понятті суб'єктивного права і елемент волі, і елемент інтересу [12, с. 453]. До початку XX ст. пануюча думка рішення схилилася до комбінаційних або компромісних теорій [3, с. 37].

За словами Мішу, помилка вольової теорії полягала не в тому, що вона висувала як вирішальний момент волю, а в тому, що вона хотіла, щоб ця воля, з якою з'єднувалася уява про юридичну владу, була волею виключно носія прав; тим часом насправді влада в правовому сенсі може належати і тому, хто її не застосовує (Michoud. La theorie de la personnalite morale, t.I, Paris, 1924, p. 99-101) [2, с. 21].

Компромісний підхід до визначення правосуб'єктності, по суті, відображав подвійну суть категорій інтересу і волі - приватну і публічну. Саме це дозволяє визначати правосуб'єктність як правоздатність: для участі у відносинах, гарантованих волею держави, достатньо правоздатності.

З'ясування участі в категорії правосуб'єктності як приватноправових, так і публічно-правових засад дозволяє усунути непорозуміння, які створюють привід для дискусій, що зберігаються. Наприклад, за Братусем, в комбінаційній або компромісній теорії (волі і інтересу) - суб'єктивне право розглядається як поєднання волі (влади) і інтересу, а суб'єкт прав як істота, яка або сама володіє відповідною волею, або має до своїх послуг волю іншої особи, що може реалізувати владу, що належить суб'єкту права [2, с. 21, 29]. Разом із тим, не володіючи волею або достатньою волею для того, щоб уповноважити іншу особу і контролювати його сумлінність, володар суб'єктивного права фактично залишається безправним, через що теоретична конструкція втрачає сенс.

Крім того, що дуже важливо, визнання подвійної природи правосуб'єктності дозволяє зістикувати реалістичну концепцію правосуб'єктності з нормативістською теорією права, що відмовилася взагалі, зважаючи на безперервні дискусії, від категорії суб'єктивного права. Треба сказати, що нормативізм в цілому має свої переваги, дозволяючи забезпечувати необхідну гнучкість права, що визначається волею законодавця, разом з тим без достатньої координації з соціологічною теорією права, таїть в собі небезпеку відриву від об'єктивної реальності і деструктивного суб'єктивізму, що ми маємо можливість спостерігати в прикладах утиску інтересів і звуження суб'єктивних прав громадян і тих або інших соціальних спільнот (акціонерів, територіальних громад і т.д.). «Світ права, - писав Дюгі, - не є замкнутий в собі світ, як прагнуть показати нам деякі юристи, ідеальний світ, далекий від реальності; насправді це - світ конкретних фактів, які повинні бути пояснені і класифіковані, світ людських воель, які потрібно зрозуміти в їх конкретних проявах: необхідно визначити і оцінити соціальний ефект, який ці волі створюють...» [13, 14].

Нормативісти, відштовхуючись від нормативістської теорії права, відірвали поняття суб'єкта права від соціальної реальності, волі, інтересу та ін. Вони бачать суб'єкта права як штучний розумовий засіб. По Шершеневичу, «суб'єкт права - це той, кому об'єктивне право присвоює в юридичному відношенні суб'єктивне право», тобто правосуб'єктність це продукт правопорядку (Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. - Вып. 3. 1913. С. 574). З погляду Кельзена, вираз «чоловік

має права і обов'язки» означає лише, що поведінка цієї людини є змістом юридичних норм (Kelsen. *Reine Rechtslehre, Einleitung in die rechtswissenschaftliche Problematik*, 1934, С. 52, 53) [2].

Комбінаційна або компромісна теорія правосуб'єктності генетично пов'язана з соціологічною школою права, яка сформувалася в рамках відкритого в другій половині XIX ст. позитивістського напрямку в науці як протиположності нормативізму.

Братусь пише, що обидві ці течії (авт. - юридичного і соціологічного позитивізму), виходячи з різних методологічних позицій, заперечують категорії суб'єкта прав і суб'єктивного права (особи як носія прав) [2]. Разом з тим, слова ці стосуються соціологічного позитивізму лише частково. Річ у тому, що усередині соціологічної течії можна виділити два напрями, що мають в основі, відповідно, методологічний індивідуалізм і методологічний колективізм. Якщо перший напрям виходить із зіставлення, то другий - з поєднання приватних і публічних засад в правовій організації суспільства і держави, у тому числі і господарської сфери.

Проаналізуємо останні по описах сучасника започаткування течій І. А. Покровського. У новітній час, - пише Покровський, - стала помітна течія, яка, не заперечуючи цивільного права, повстає саме проти ідей особи як суб'єкта прав і суб'єктивних цивільних прав і вбачає у знищенні їх необхідну умову подальшого прогресу. Глашатаєм цієї течії в німецькій літературі став G. Schwarz (*Archiv für bürgerl. Recht*. Bd. 32 и 34). Відправляючись від теоретичного питання про природу юридичних осіб, - питання, яке і донині залишається все ще спірним, - цей учений дійшов висновку, що вся плутанина в цьому питанні, як і в цілій низці інших, походить саме від невдалої ідеї суб'єкта права. Сама ця ідея, на його думку, абсолютно неспроможна. Те, що додає відомому майновому комплексу юридичної єдності і що індивідуалізує один комплекс від іншого, полягає зовсім не в суб'єктивності, якому те або інше майно належить, а в тій юридичній меті, якою це майно служить. Майно взагалі служить не кому-небудь, а чому-небудь, тобто тим або іншим визнаним і схвалюваним правопорядком цілям. Навіть якщо майно належить кому-небудь, наприклад, особі А, то і в цьому випадку така приналежність означає тільки одне - саме те, що дане майно надане правопорядком для служіння цілям особи А. Але і ці особисті цілі А визнаються такими, що заслуговують на правову охорону, не тому, що вони цілі А як особи, як самостійного суб'єкта права, а тому, що вони вважаються необхідними, розумними цілями всього гуртожитку. Якщо людина починає витрачати надане йому майно на цілі безрозсудні, тобто всьому правопорядку непотрібні, то держава ставить на його місце іншого «управителя» (*Verwalter*), який і повертає майно до його об'єктивно розумного призначення (так буває, наприклад, у разі марнотратства). Людина, таким чином, по суті є не суб'єкт права, а лише об'єкт урядової турботи («*Objekt der rechtlichen Fürsorge*»); він не автономний автор цілеположення, а лише управитель майна, призначеного служити вже ззовні покладеним цілям.

Внаслідок цього, говорить Шварц, сучасна юриспруденція поступила б правильно, якби зовсім викинула з системи своїх понять поняття суб'єкта прав і замінила його поняттям «правової мети» - *Rechtzweck* [15, с. 109].

В умовах перманентної підготовки до війни в Німеччині першої половини XX ст. і участі її в першій і другій світових війнах, теорія була затребувана політикумом, стурбованим створенням централізованої держави, лягла в основу учення німецьких юристів про заміну індивідуалістичного цивільного права соціальним господарським правом [2, с. 28-29].

Інакше бачив співвідношення індивідуального і суспільного французький вчений професор юридичного факультету в Бордо Леон Дюгі (1859-1928), що справив значний вплив на розвиток буржуазної політичної і правової ідеології. У першій половині XX ст. окремі його ідеї стали складовою частиною ідеології італійського і німецького фашизму, і тому піддавалися критиці. Проте ці ідеї були вирвані із загального контексту концепції солідаризму, і тому критика скоріше була незаслуженою.

Соціальне ринкове господарство другої половини XX ст. повністю сформоване солідаризмом, одним з творців якого був Дюгі. Ідеї солідаризму, що виникли в XIX ст., в ідеологічному відношенні протистояли і індивідуалізму, і колективістській доктрині державного соціалізму. В протилежність індивідуалізму і лібералізму солідаристи скептично відносилися до суб'єктивних прав в тому сенсі, що абсолютизація цих прав роз'єднує членів суспільства, додає самому суспільству атомарний характер [16, с. 595]. Солідаризм відкидає крайнощі індивідуалізму,

так само як крайнощі колективізму, він - за гармонію, за їх рівновагу. «Обидві відомі системи - індивідуалізм і колективізм - односторонньо виходять або з окремої особи (індивідуалізм), або з суспільства (колективізм). Для індивідуалізму окрема людина (індивід) - це все, тоді як суспільство - лише щось, чим цей індивід користується, причому в тій мірі, в якій він чекає від нього користі для себе. Для колективізму, навпаки, суспільство - це все, а окремі люди - лише шестерінки у величезному механізмі, що не мають самі по собі ніякого значення, гвинтики, які можна замінювати, якщо вони погано працюють. І в цьому уявленні, по суті справи, справжня спільність підмінена якимсь Левіафаном, який називається «суспільством», «народом» або як-небудь інакше». Так писав Освальд фон Нелль-Брейнінг, один з батьків німецького економічного дива [14; 17].

Перед нами «серединний» підхід до проблем особи і суспільства, який припускає не заперечення категорій суб'єкта прав і суб'єктивного права, але їх модифікацію в збалансовану приватно-публічну категорію. Тобто правосуб'єктність в працях юристів-соціологів рубежу XIX-XX ст. якщо і заперечується, то лише в сенсі заперечення її чистих приватноправової і публічно-правової моделей, що склалися на той час. «Далеким від реальності світом» Дюгі називав обидві пануючі системи права - як приватного, так і публічного. Він протиставляв їм систему права, засновану на суспільних зв'язках, що дійсно існують в навколишньому світі [13; 14]. Такому положенню насправді відповідає розуміння правосуб'єктності як приватно-публічної категорії, що виникає з поєднання приватних і публічних інтересів в діяльності кожного суб'єкта права, в т.ч. держави, а не їх протиставлення.

Солідаристське мислення зароджувалося в різних країнах приблизно в один час. Ідеї солідаризму у Франції сходять до О. Конта. Німецький вчений Освальд фон Нелль-Брейнінг викладає у низці своїх книг концепції багатотомних праць вченого рубежу XIX-XX ст. Пеша (Pesch Heinrich. *Liberalismus, Socialismus und die christliche Gesellschaftsordnung*. 1 Bd., 1896; 2 Bd. 1901. Його ж, *Lehrbuchs der Nationaleconomie*. 5 Bd. 1903-1925). У Росії Н. Коркунов був попередником Дюгі в прагненні створити солідаристське вчення про право. Сходять же солідаристські ідеї до Володимира Соловйова, до його вчення про те, що речі не можуть існувати окремо від «всього», а тільки зі всім і у всьому, про здійснювані через Абсолют внутрішні зв'язки світу [14; 18].

На той час виявилася недостатність традиційного роз'єданого приватно-правового і публічно-правового регулювання.

Поняття «солідарність», висунуте засновником соціології О. Контом, отримало розвиток в книзі французького соціолога Еміля Дюркгейма «Про розподіл суспільної праці» (1893 р.). Дюркгейм прагнув довести, що класова структура суспільства обумовлена розподілом праці і тотожна йому; тому, якщо розподіл праці неминучий і суспільно необхідний, класи (зокрема буржуазія і робочий клас в сучасному суспільстві) повинні спільно і солідарно трудитися в системі суспільного виробництва.

Дюгі співчутливо цитує ті твори Прудона, де йдеться про природність економічної організації, про її першість по відношенню до держави. Посилаючись на О. Конта, він закликає замінити поняття суб'єктивного права поняттям соціальної функції, тотожної обов'язку «виконувати ту роботу, до якої зобов'язує соціальна норма». «По солідаристській доктрині, - міркував Дюгі, - індивід не має ніякого прав, він має лише соціальні обов'язки». Ці погляди Дюгі розвивав особливо докладно стосовно власності, яка, залишаючись приватною, розглядається ним не як суб'єктивне право індивіда, а як його обов'язок «вільно, повно і абсолютно виконувати соціальну функцію власника». Дюгі прагнув довести потрібність і корисність приватної капіталістичної власності. «Капіталістичному класу відводиться особлива роль: збирати капітали і віддавати їх в розпорядження підприємств. Капіталіст-власник виконує особливу соціальну функцію; я заперечую його суб'єктивне право власності, але визнаю його соціальний борг» [16, с. 595-598].

Як видно, перехід від категорії суб'єктивних прав до категорії суб'єктивних обов'язків Дюгі формулює стосовно сфери суспільного виробництва. Саме в світлі цього акцентування і його концепції солідаризму сприймаються ідеї Дюгі.

Увесь нинішній лад, говорить Дюгі, покоїться на двох основних поняттях: понятті влади держави (*imperium*) і понятті суб'єктивного права окремих осіб (*dominium*). Але обидва ці поняття віджили свій вік. Ідея держави як чогось, що безмежно володарює над індивідом, не мириться з нашим сучасним уявленням про індивідуальну свободу; тому вона повинна зникнути. Сучасна

держава вже мертва («l'etat est mort»); на її місці виникає інша форма держави – держави вільнішої, м'якшої і гуманнішої, такої, що не повеліває, а протегує. Елементами цієї нової форми є, з одного боку, ідея об'єктивного права як певної соціальної норми, що природно витікає із взаємної соціальної залежності людей («ішег dependance sociale»), а з іншого боку, ідея децентралізації. Власність, звичайно, є і повинна залишатися; вона складає неодмінну умову процвітання і величі суспільств, і всі колективістські доктрини є поверненням до варварства» [15, с. 603].

У цілому вплив теорії Дюгі на політико-правову ідеологію і практику слід визнати глибоким і довготривалим. У Росії ідеї Дюгі знайшли своєрідне прилодження в концепції М. М. Ковальовського. На ідеї Дюгі про «соціальні функції» права доброзичливо посилалися А. Г. Гойхбарг і інші радянські юристи 1918-1920 рр. [16, с. 27].

Проте, якщо висновки, зроблені Дюгі стосовно сфери суспільного виробництва, заслуговують безперечної уваги, то їх розповсюдження на іншу сферу суспільного життя, навпаки, викликає сумніви. Як представляється, недооцінка необхідності відмежування сфери суспільного виробництва як об'єкту спеціального правового регулювання стала причиною нерозуміння багатьма ученими його позиції, зокрема, щодо категорій суб'єкта прав і суб'єктивних прав.

Зокрема, об'єктом критики стала теорія соціальних функцій Дюгі, що замінив поняття суб'єктивного права поняттям соціальної функції, - обов'язку, носієм якого є кожна людина згідно займаному положенню в суспільстві. Як пише Братусь, Дюгі пропонував заміну поняття суб'єктивне право поняттям юридичного положення (статусу) і виключення поняття суб'єкта прав з юридичного лексикону і законодавства [2, с. 27, 29]. По теорії Дюгі, капіталіст тільки виконує покладену на нього суспільством функцію, він - слуга суспільства, яка використовує своє майно відповідно до суспільних цілей. Право приватної власності, по Дюгі, перетворюється на соціальну функцію. Різні функції, які виконуються індивідами, що знаходяться на різних ступенях суспільних сходів, покояться на взаємозалежності цих індивідів, обумовлені їх «соціальною солідарністю». За заявою Дюгі, «виникає суспільство, звідки метафізична концепція суб'єктивного права вигнана, поступилася місцем поняттю об'єктивного права, що накладає на кожного соціальний обов'язок виконувати певну місію і що дає владу чинити акти, потрібні для виконання цієї місії» [13, с. 8; 19, с. 8]. Об'єктивне право, за твердженням Дюгі, гарантує акт волі, визначуваний соціальною метою, насправді ж немає ні суб'єктивного права, ні суб'єкта права» [2, с. 28-29; 13, с. 61].

Проведена Дюгі заміна категорії суб'єктивних прав категорією суб'єктивних обов'язків і викликала неприйняття. Разом з тим міркування Дюгі про заміну поняття суб'єктивних прав поняттям соціальних функцій і обов'язків відносилися до сфери суспільного виробництва, і зокрема, до задіяної в ній приватної власності, про соціалізацію якої багато говорилося на початку ХХ ст. Цю соціалізацію Дюгі пов'язував з розвитком законодавства про право власності. Дюгі посилався на те, що закріплене Цивільним кодексом Наполеона (1804 р.) поняття власності (право «найбільш абсолютним чином» користуватися і розпоряджатися речами) в сучасну епоху застаріло - на власнику лежить низка обов'язків і обмежень, що покладаються суспільством; результатом втручання публічної влади в майнові відносини стала «соціалізація приватної власності». Проте власність залишається приватною [16, с. 598].

Отже, висновок про заперечення суб'єктивного права в роботах Дюгі до певної міри утрируваний. По сенсу його пропозицій право приватної власності нікуди не зникає, проте у сфері суспільного виробництва воно доповнюється обов'язком її добросовісної реалізації.

Залишаючись, подібно Кошу, переконаним супротивником індивідуалізму, міркуючи про індивіда як про «клітинку, колесо соціального організму», Дюгі вважав індивідуальну трудову діяльність основою промислового суспільства. Дюгі (як і Спенсер) - прихильник свободи підприємництва і приватної ініціативи. «Свобода є право тому, - писав Дюгі, - що людина має обов'язок розвивати можливо повніше свою індивідуальну діяльність; бо його індивідуальна діяльність є істотний чинник солідарності через розподіл праці». Індивідуальна діяльність тому і визнається соціальною функцією (обов'язком), що вона органічно вплетена в систему суспільного розподілу праці, корисна і необхідна іншим учасникам суспільного виробництва.

Як пише О. Е. Лейст, захист вільної індивідуальної трудової діяльності, а також визнання особистих свобод додають риторичність протестам Дюгі проти поняття суб'єктивного права. Ці протести направлені більше проти індивідуалізму, властивого класичному лібералізму, ніж проти

визнання правових можливостей особи, що створюють зміст суб'єктивних прав [16, с. 599-600]. Проте, формальний недолік мав місце.

Іншим яскравим представником демократичної течії в соціологічній школі права першої половини ХХ ст. був французький соціолог і юрист Моріс Оріу (1856-1929) [20].

Якщо Дюгі ставив основним завданням досягнення компромісу між працею і капіталом і бачив стійкий фундамент громадської будівлі як «групи, що ґрунтуються на спільності інтересів і праці, професійні групи», синдикати, відносини між якими регулюються угодами, заснованими на взаємних поступках [16, с. 597], то Оріу розглядав суспільство як сукупність соціальних інститутів, відносини між якими регулюються правовими нормами. Суспільство, по Оріу, складний механізм, який складається з соціальних організацій і інститутів. Організація стає інститутом, коли люди починають усвідомлювати єдність цілей і інтересів. Інститути існують згідно правовим нормам, що оформляють цілі даних інститутів. У своїй теорії інститутів Оріу виділяв два типи інститутів: корпоративні (торгові товариства, асоціації, держава, профспілки, церква) і т.з. «речові» (правові норми). Обидва види було охарактеризовано ним як моделі соціальних відносин. Корпоративні інститути він розглядав як автономні утворення, які володіють загальними рисами, а саме: певною направляючою ідеєю, організацією влади і сукупністю норм, регулюючих внутрішній розпорядок. «Управління групами людей, здійснюване за допомогою створення прав і порядку, вимагає, щоб ті, хто управляє, самі могли творити право», - вказував Оріу. Поняття влади, управління, прав в його доктрині були поширені на всі корпоративні інститути [16, с. 623-625]. Таким чином нібито відкинута Дюгі категорія правосуб'єктності організацій-виробників отримувала повну реабілітацію.

Об'єктивний підхід до розгляду категорії правосуб'єктності припускає оцінку розробок Оріу і Дюгі в їх комплексі. Принципова підстава для комплексної оцінки їх напрацювань складає те, що і Дюгі, і Оріу є яскравими представниками соціологічного напрямку, що розвиває категоріальний апарат в руслі методологічного колективізму, що сприяв становленню теорії господарського права. Комплексний системний підхід, яким завжди характеризувалася вітчизняна наука господарського права, що розвивалася в даному напрямі, дозволяє досягати вищого рівня узагальнень.

У 20-і—30-і роки в радянській науці господарського права розроблялася ідея поєднання приватно-правового і публічно-правового регулювання, зокрема стосовно категорії правосуб'єктності. Зокрема, проводилася ідея правосуб'єктності підприємств. У 40-ті роки А. В. Венедиктовим була обґрунтована теорія оперативного управління, в рамках якої отримала визнання правосуб'єктність державних підприємств як господарських органів держави [3]. Завдяки цьому були створені можливості гнучкого підходу до визначення об'єму суб'єктивних прав підприємств залежно від волі їх засновника (держави). Це дозволяло господарникам радянського періоду боротися за розширення господарської самостійності і прав підприємств, добиваючись певних успіхів, вельми істотних в окремі періоди. Після переходу до ринку в умовах деструктивних процесів, що розвернулися, в результаті надмірної децентралізації наука господарського права стала відстоювати необхідне і достатнє збагачення господарської правосуб'єктності публічно-правовими компонентами.

Таким чином, в ХХ ст. в рамках даного напрямку соціологічної школи права різні підходи до визначення правосуб'єктності успішно узгоджені в компромісній теорії правосуб'єктності і створена універсальна двоєдина приватно-публічна категорія господарської правосуб'єктності з гнучким співвідношенням приватно-правових і публічно-правових складових і, відповідно, багатоваріантною структурою.

Список використаних джерел:

1. Шапп Я. Система германского гражданского права : учебник / Я. Шапп ; пер. с нем. С. В. Королева. - М. : Междунар. отношения, 2006. - 360 с.
2. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. - М. : Госюриздат, 1950. - 368 с.
3. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность / А. В. Венедиктов. - М. - Л. : Изд-во АН СССР, 1948.
4. Мамутов В. К. О соотношении понятий компетенции и правоспособности государственных хозяйственных органов / В. К. Мамутов // Изв. вузов. Правоведение. - 1965. - № 4. - С. 56-63.

5. Мамутов В. К. Совершенствование правового регулирования хозяйственной деятельности / В. К. Мамутов. - К. : Наук, думка, 1982. - 238 с.
6. Хозяйственное право : учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулина и др. ; под ред. Мамутова В. К. - К. : Юринком Интер, 2002. - 912 с.
7. Лаптев В. В. Предмет и система хозяйственного права / В. В. Лаптев. - М. : Юрид. лит, 1969. - 176 с.
8. Лаптев В. В. Теоретические проблемы хозяйственного права. Субъекты хозяйственного права / В. В. Лаптев // Советское государство и право. - 1975. - № 4. - С. 76-77.
9. Предпринимательское (хозяйственное) право : учебник / Вознесенская Н. Н. и др. ; под ред. В. В. Лаптева, С. С. Занковского. - М. : Волтерс Клувер, 2006. - 560 с.
10. Пилецкий А. Е. Теоретические проблемы предпринимательской правосубъектности в смешанной экономике : монография / А. Е. Пилецкий. - М. : ЧеРо, 2005. - 336 с.
11. Василевская Л. Ю. Учение о вещных сделках по германскому праву / Л. Ю. Василевская. - М. : Статут, 2004. - 538 с.
12. Гамбаров Ю. С. Курс гражданского права / Ю. С. Гамбаров. - СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1911. - Т. 1. - Ч. : Общая. - 793 с. - (Репринтная копия).
13. Дюги Л. Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства: лекции прочитанные в 1908 г. в Высшей школе социальных наук в Париже / Л. Дюги ; пер. с франц. Ященко А. ; предисл. Алексеев А.С. - М. : Н. Н. Ключков, 1909. - 148 с. - (Репринтная копия).
14. Сендеров В. Солидаризм - третий путь Европы? / В. Сендеров // Академия Тринитаризма. - М. : Эл. № 77-6567, 2006. - 29 мая (публ. 13355).
15. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. - 4-е изд., испр. - М. : Статут, 2003. - 351 с.
16. История политических и правовых учений : учебник / под ред. О. Э. Лейста. - М. : Зерцало, 2000. - 688 с.
17. Нелль-Брейнинг О. Построение общества / О. Нелль-Брейнинг ; пер. с нем. Р. Н. Редлиха. - Сидней : Посев-Австралия, 1987. - 144 с.
18. Соловьев В. С. Философские начала цельного знания : сочинения : в 2-х т. Т. 2 / В. С. Соловьев. - М. : Мысль, 1988. - С. 140-288.
19. Duguit L. Le droit social, le droit individuel et la transformation de l'Etat / L. Duguit. - P., 1908.
20. Ориу М. Основы публичного права / М. Ориу ; под ред. Е. Пашуканиса. ; пер. с фр. - М. : Изд-во Коммунистической акад., 1929. - 759 с.

Грудницька С. М. - кандидат юридичних наук, професор, завідувач сектором відділу проблем модернізації господарського законодавства Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Донецьк.